

СЕКЦІЯ 7 ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 332.122:338

Войнич Л.Й.

кандидат економічних наук,
в. о. доцента кафедри менеджменту організації імені професора Євгена Храпливого
Львівського національного аграрного університету

АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СЕЛА ТА ШЛЯХИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО РИНКУ ПРАЦІ

Запропоновано теоретичні підходи до визначення сутності категорії «трудовий потенціал» та встановлено особливості використання трудового потенціалу у контексті сталого розвитку сільських територій. Проаналізовано вплив демографічних диспропорцій, соціально-економічних чинників на процес формування трудового потенціалу. Запропоновано основні шляхи трансформації сільського ринку праці.

Ключові слова: трудовий потенціал, відтворення, розвиток, сільський ринок праці, виробництво.

Войнич Л.И. АНАЛИЗ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА СЕЛА И ПУТИ ТРАНСФОРМАЦИИ СЕЛЬСКОГО РЫНКА ТРУДА

Предложены теоретические подходы к определению сущности категории «трудовой потенциал» и установлены особенности использования трудового потенциала в контексте устойчивого развития сельских территорий. Проанализировано влияние демографических диспропорций, социально-экономических факторов на процесс формирования трудового потенциала. Предложены основные пути трансформации сельского рынка труда.

Ключевые слова: трудовой потенциал, воспроизводство, развитие, сельский рынок труда, производство.

Voinycha L.I. ANALYSIS OF THE USE OF LABOUR POTENTIAL OF THE VILLAGE AND THE PATH OF TRANSFORMATION OF RURAL LABOUR MARKET

Proposed theoretical approaches to defining the essence of the category «labor potential» as an integrated dynamic system and the peculiarities of the use of labour potential in the context of sustainable development of rural areas. Analyzed the impact of demographic disparities, socio-economic factors on the formation of the labour potential. The basic ways of transformation of rural labour-market are offered.

Keywords: labour potential, reproduction, development, rural labour-market, production.

Постановка проблеми. Перебудова економічних відносин в умовах спаду виробництва, зміни форм власності, фактичне відсторонення держави від вирішення проблем села призвели до різкого зниження рівня життя сільського населення.

За останні роки суттєво зростає актуальність проблеми збереження і розвитку сільського ринку праці. Це обумовлено багатьма чинниками, особливо демографічною ситуацією, низьким рівнем соціально-економічного розвитку сільських територій, що призводить до скорочення робочої сили й розбалансованості соціально-економічного середовища. Українське село втратило свою привабливість для проживання, роботи і розвитку особистості. Досвід високорозвинутих країн засвідчує, що розвиток аграрного сектора економіки є одним із основних чинників стабілізації соціально-економічних відносин як у регіонах, так і в країні загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що питання сутності трудового потенціалу та ефективного його використання стали предметом наукового дослідження значного кола вчених. Так, академік І. Лукінов суть трудового потенціалу вбачав у зв'язку між відтворенням і використанням трудового потенціалу населення, основною ланкою якого є роль і місце окремих поколінь у функціонуванні трудового потенціалу [1]. М.І. Долішній, С.М. Злупко, С.І. Бандур наголошують на соціальному змісті тру-

дового потенціалу. У своїх дослідженнях В.К. Врублевський розуміє під трудовим потенціалом сукупного працівника його єдність з продуктивними силами [2]. Представники трудоворесурсного підходу Г. Сергєєва, Л. Чиждова, В. Онікієнко, І Бондар, В. Акулов розглядали трудовий потенціал, виходячи з трудових ресурсів, приділяючи значну увагу його якісним характеристикам [3]. М. Скаржинський, І. Рєпіна, А. Данілюк вважали, що трудовий потенціал є джерелом продуктивності ресурсів і розвитку виробництва [4]. Розкриваючи особливості категорії «трудовий потенціал», Т.І. Олійник визначає її місце у системі близьких за змістом категорій у такий спосіб: інтегруючи у собі зміст категорій «робоча сила», «трудові ресурси», «людський капітал», «персонал», «кадри», трудовий потенціал відображає найбільш широкий спектр можливостей наявного ресурсу праці суспільства [5, с. 11]. Однак, незважаючи на достатньо великий науковий інтерес до проблем формування і використання трудових ресурсів села та сільського ринку праці, недостатньо вивченими залишаються ці питання, особливо на регіональному рівні.

Постановка завдання. Метою дослідження є поглиблення теоретичних і методичних основ дослідження чинників формування та використання трудового потенціалу села і розробка пропозицій з удосконалення управління цими процесами. Основним завданням для досягнення поставленої мети є дослідження тру-

дового потенціалу сільської місцевості Львівської області, що обумовлює необхідність вивчення і визначення всіх чинників, які впливають на нього на всіх стадіях відтворення і визначають як умови його формування, так і особливості використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки сільськогосподарське виробництво й надалі залишається основною сферою діяльності на селі, закономірним є зростаючий інтерес до проблем розвитку сільськогосподарських підприємств у контексті вирішення проблем розвитку сільського ринку праці та ефективного розвитку сільських територій.

Основними проблемами зайнятості є: основне джерело доходів на селі – особисте селянське господарство, в якому відсутня матеріальна зацікавленість селян у продуктивній праці; занепад та збитковість сільськогосподарського виробництва, який виник у результаті реформування аграрного сектора; міграція спеціалістів, молодого покоління серед погіршення соціокультурної та виробничої діяльності.

Львівській області належить ключова роль у соціально-економічному житті західного регіону України. Серед областей України Львівська область належить до тих, де домінує кількість сільських населених пунктів. Частка сільського населення в районах коливається від 54,3% до 96,3%. Найвищою часткою сільського населення характеризуються Стрийський, Дрогобицький, Турківський, Самбірський, Пустомитівський райони. В основному це віддалені від обласного центра регіони Передкарпаття та Карпат. Пріоритетними видами економічної діяльності в області, у яких зайнята основна частина економічно активного населення, є торгівля (20,8% зайнятих), сільське, лісове, рибне господарство та мисливство, які охоплюють 16,2% усіх зайнятих області, промисловість – 16%. Тобто одними із основних видів економічної діяльності, яка залучає сільський трудовий потенціал, залишаються сільське господарство, мисливство та лісове господарство. До районів із найвищою часткою суб'єктів цього виду діяльності у загальній кількості суб'єктів ЄД-РПОУ належать Сокальський (25,19%), Самбірський (19,07%), Буський (20,1%), Радехівський (20,54%), Жидачівський (18,7%) [6].

На сьогодні існують значні розбіжності у структурі зайнятості за районами області, що насамперед пов'язано з відмінностями у галузевій структурі економіки районів. Відповідно, має місце різниця в рівнях безробіття у районах та містах області. Найвища частка найманих працівників сільського господарства, мисливства та лісового господарства у загальній кількості найманих працівників усіх видів економічної діяльності спостерігається у Бродівському (19,31%), Дрогобицькому (15,34%), Сколівському (14,56%), Золочівському (13,37%) районах. Рівень зайнятості у сільському господарстві сільського населення працездатного віку залишається дуже низьким і коливається у межах 0,3%-10,2%. Найвищі рівні офіційного безробіття спостерігаються у таких районах, як Бродівський, Перемишлянський, Старосамбірський, Миколаївський (табл. 1). Основними причинами безробіття, як зареєстрованого, так і за методологією МОП, найчастіше виступають: звільнення з економічних причин, звільнення за власним бажанням, неможливість знайти роботу після закінчення навчальних закладів.

Вивчення процесів зайнятості в районах необхідне для: створення цілісної багатоаспектної картини зайнятості в області; проведення комплексної оцінки впливу макрочинників на регіональні проблеми

сільського ринку праці, а також визначення зворотного впливу; виокремлення групи регіонів за станом ринку праці й чинників, що його зумовлюють; пріоритетів політики щодо сільського ринку праці для кожного регіону, вироблення напрямів стимулювання зайнятості.

Таблиця 1
Регіональні відмінності використання трудового потенціалу в сільському господарстві Львівської області, 2013 р.

Район	Середньорічна кількість найманих працівників сільського господарства, осіб	Частка найманих працівників сільського господарства у загальній кількості найманих, %	Рівень зайнятості сільського населення працездатного віку у галузі сільського господарства, %	Рівень зареєстрованого безробіття населення, %
Бродівський	1941	19,31	10,16	8,3
Буський	976	14,92	5,71	4,2
Городоцький	92	1,08	0,35	3,2
Дрогобицький	1056	15,34	2,62	3,6
Жидачівський	625	5,36	2,73	4,5
Жовківський	1648	10,12	4,02	2
Золочівський	1271	13,37	5,34	5,9
Кам'янка-Бузький	500	5,47	2,49	1,8
Миколаївський	324	3,61	1,2	5,2
Мостиський	375	5,8	1,54	3,8
Перемишлянський	305	6,73	1,98	6,5
Пустомитівський	2052	11,67	3,44	1,6
Радехівський	821	10,0	3,97	4,7
Самбірський	480	8,42	1,4	4,3
Сколівський	830	14,56	4,28	3,5
Сокальський	1843	9,08	5,37	1,8
Старосамбірський	486	5,98	1,4	5,4
Стрийський	640	4,72	1,8	3,3
Турківський	365	7,75	1,59	4,2
Яворівський	585	3,3	1,48	4,4

Немає універсальної концепції розвитку сільськогосподарських територій, агроформувань і окремих територіальних одиниць, оскільки кожен із них має свої характерні особливості. Для оцінювання показників ефективності використання трудового потенціалу деякої групи об'єктів найчастіше використовуються методи математичної статистики. При цьому виникає потреба обробки великої кількості показників, які характеризують стан об'єктів спостереження, що мають різний ступінь значимості для рішення поставленого завдання. Провести таку роботу можливо при використанні методів багатомірного статистичного аналізу. Методи багатомірного аналізу – найбільш діючий кількісний інструмент дослідження економічних процесів, описуваних великою кількістю характеристик. Для отримання більш-менш строгого поділу об'єктів дослідження можна провести класифікацію об'єктів залежно від поставлених умов з розбивкою їх на групи. Для цього цілком конструктивним є використання кластерного аналізу методом К-середніх, що сприятиме отриманню цілісної картини про стан і розвиток трудового потенціалу районів Львівської області.

Групування проводилося за попередньо вибраними ознаками:

- питома вага районів у загальному обсязі виробництва с-г продукції (%);
- вироблена продукція с-г в розрізі на 1 особу;
- чисельність працюючих у сільському господарстві, тис. ос. ;
- питома вага с-г населення у загальній чисельності наявного населення;
- рівень безробіття.

За результатами кластерного аналізу були отримані три групи районів. До першого кластера віднесено такі райони: Бродівський, Буський, Золочівський, Кам'янка-Бузький, Перемишлянський, Радохівський, Сокальський, Стрийський. Для цих районів є характерним високий рівень виробництва сільськогосподарської продукції у розрахунку на 1 особу, середній показник становить 8228 грн. Також у районах цієї групи спостерігається досить велика чисельність працюючих у сільському господарстві. Питома вага районів першого кластера у загальному обсязі виробництва сільськогосподарської продукції області становить 45%.

Другий кластер складається із таких районів: Городецький, Дрогобицький, Жидачівський, Жовківський, Миколаївський, Мостиський, Пустомитівський, Самбірський. Досліджувані показники у районах цієї групи дещо нижчі від показників районів першого кластера. Наприклад, середній рівень виробництва сільськогосподарської продукції у розрахунку на 1 особу становить 5780 грн. Питома вага цих районів у загальному обсязі виробництва сільськогосподарської продукції області становить 41%.

Третій кластер складається із таких районів: Скотлівський, Старосамбірський, Турківський, Яворівський. Дану групу районів можна охарактеризувати як депресивні, адже досліджувані показники тут мають найменші значення.

На підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що райони Львівщини характеризуються суттєвими відмінностями, що спричиняє відсутність універсального шляху для оптимізації їхнього стану. Існуючі відмінності у процесах відтворення населення різних регіонів Львівщини, рівнях освіти населення, професійно-кваліфікаційній підготовці, рівнях доходів населення, а відтак і споживання у поєднанні з тенденціями розвитку територіального господарства свідчать про непридатність уніфікованих рецептів визначення стратегії й тактики реалізації політики ефективної трудової зайнятості.

На основі проведеного аналізу можна запропонувати такі заходи щодо підтримки та розвитку сільського ринку праці досліджуваних районів Львівської області. Райони першого кластера характеризуються досить високими можливостями щодо відтворення трудового потенціалу села. Також можна сказати, що у районах цього кластера є найбільша забезпеченість орними землями на одного сільського жителя. Тому для розвитку трудового потенціалу та збереження природних ресурсів території необхідно використовувати інтенсивні та прогресивні технології землеробства, з метою раціоналізації використання наявних ресурсів, заохочувати розвиток особистих селянських господарств, фермерських господарств. Також ефективно використання ресурсного потенціалу особистих

селянських господарств може зменшити негативний вплив чинників макросередовища, що у свою чергу сприятиме розвитку сільських територій, зменшенню міграційних скорочень населення, зниженню рівня безробіття.

Райони другого кластера характеризуються відносно середнім рівнем показників розвитку сільського ринку праці. У цих районах лівову частку діяльності займає переробна промисловість, яка здебільшого локалізується у містах. Тому для цієї території буде доцільним розвиток галузей тваринництва, зокрема м'ясного та молочного скотарства, свинарства, птахівництва. Адже тут є попит на дану продукцію, вигідні умови для створення логістики постачання на підприємства, що насамперед обумовлено невеликою відстанню розміщення об'єктів. Для цього необхідно започаткувати реалізацію ефективних регіональних та місцевих стратегій і програм розвитку виробництва агроекологічної продукції на основі наявного ресурсного потенціалу та існуючих потреб у такій продукції. Для них пріоритетними завданнями є збереження та покращення стану інвестиційного клімату та інвестиційної привабливості своїх територій.

Найнижчий рівень показників характерний для районів третього кластера. Одним із шляхів підвищення трудового потенціалу цих територій та зростання матеріальної зацікавленості селян у продуктивній праці може виступати розвиток органічного землеробства, зелений та агротуризм. Адже ці сфери діяльності вже давно є популярними у Європі і користуються неабияким попитом в Україні. Даному регіону притаманний сприятливий клімат для вирощування теплолюбних рослин, фруктових дерев, винограду, тютюну тощо. Отож розвиток і використання рекреаційного потенціалу гірських сіл стає одним із можливих чинників сталого розвитку цих територій, оскільки це дає змогу частково вирішити економічні проблеми територій, зокрема проблему зайнятості населення, а також сприятиме збереженню їхньої природної та культурно-етнографічної самобутності.



Рис. 1. Модель зрівноваженого розвитку села

Враховуючи світову концепцію сталого розвитку, що зводиться до природоохоронного використання світових ресурсів, особливої актуальності набуває розвиток екологічного сільського господарства, що передбачає повну узгодженість (симбіоз) із законами природи. Даний підхід може бути використаний у всіх кластерах області, оскільки передбачає розвиток органічного тваринництва та органічного рослинництва. Також є можливість організації співпраці з іноземними покупцями, що обумовлено розташуванням Львівської області у прикордонній зоні.

Правильний шлях розвитку України в майбутньому передбачає вмонтованість нашої суспільно-економічної системи у систему природного середовища для того, щоб можна було раціонально використовувати його засоби для потреб сьогоденних і майбутніх поколінь. Цієї гармонії, однак, неможливо досягти виключно через ринковий механізм, до якого ми так прагнемо, необхідною у вирішенні цих питань є і роль держави. Перспективи розвитку сільських територій як у Львівській області, так і загалом в Україні вирішальним чином залежатимуть від рівня виваженості державної політики щодо розвитку сільського господарства. Для того щоб рівень розвитку сільського господарства відповідав умовам, що забезпечуватимуть йому необхідний рівень конкурентоспроможності, необхідно основну питому вагу у виробництві сільськогосподарської продукції перемістити у сектор великих сільськогосподарських підприємств. Завдання держави полягає в тому, щоб створити для цього сприятливі умови, оскільки кожне економічне явище, як і будь-яке інше (фізичне, хімічне, біологічне тощо), для свого розвитку потребує відповідних умов. Основними з цих умов є відпрацювання сприятливого податкового та інвестиційного клімату, оптимізація кредитного обслуговування, інституційне забезпечення, сприяння розвитку процесів кооперативу та агропромислової інтеграції – це ділянки роботи, які саме по собі сільське господарство забезпечити об'єктивно не в змозі.

Таким чином, основою формування перспективи ринку праці села України, а також його трудового потенціалу повинна бути оптимізація пріоритетних напрямів зрівноваженого розвитку сільських територій в умовах подальшого реформування аграрної економіки на базі трансформування організаційно-правових форм господарювання та системи економічних взаємовідносин у цій сфері, усебічного врахування різнобічних інтересів селянства, диверсифікації підприємницької діяльності на селі та надання сільськогосподарському виробництву багатофункціонального характеру при збереженні екологічно чистого сільського довкілля і розвитку соціальної інфраструктури (рис. 1).

На наш погляд, відтворення трудового потенціалу села відбувається у два основні етапи, а саме формування і використання. У фазі формування відбувається відновлення кількісної і якісної складових трудового потенціалу. Безсумнівно, великий вплив на трудоворесурсну ситуацію на селі мали і будуть мати демографічні фактори. Більше того, сам процес демографічного відтворення тісно пов'язаний зі станом продуктивної зайнятості, рівнем життя сільського населення тощо.

Фаза розвитку передбачає процес прогресивних змін кількісно-якісних характеристик трудового потенціалу для забезпечення його найповнішої ре-

алізації і ефективного використання, потреб соціально-економічного розвитку в нинішній час та на перспективу.

Отже, територіальний поділ економічного простору Львівської області на основі кластеризації районів за показниками сільськогосподарської діяльності та відтворення трудових ресурсів села зорієнтує напрями локальної політики щодо цих районів. Для територіальних соціоекономічних систем зміст локальної політики полягатиме у збереженні життя населення в рамках територіальних меж економічної системи при врахуванні економічних, природно-географічних, кліматичних та історичних характеристик території. Крім того, організації (зокрема сільськогосподарські підприємства) функціонуватимуть у територіальній системі як її елементи, і тому стратегія їхнього розвитку значною мірою визначатиметься стратегією розвитку того чи іншого району [7, с. 29-30]. Забезпечення синергії при цьому тісно пов'язане з чітким визначенням цілей стратегії і тісною взаємодією компонентів системи для її досягнення. За інших умов можна досягти від'ємного синергічного ефекту, коли спільна діяльність у рамках територіальної системи матиме гірші результати, ніж сума результатів кожного з її елементів.

Висновки з проведеного дослідження. Основними напрямками відтворення трудового потенціалу українського села на сучасному етапі розвитку аграрної сфери має бути розв'язання двох блоків основних проблем: оздоровлення демографічної ситуації в сільській місцевості як природної основи формування трудового потенціалу, оптимізація його абсолютної величини і динамічних змін, поліпшення якісних параметрів носіїв робочої сили – статеві-вікової та професійно-кваліфікаційної структури шляхом докорінного поліпшення соціальної інфраструктури села й сільського соціуму та закріплення молоді на сільських територіях і в аграрній сфері, підвищення соціальних стандартів сільського населення; підвищення економічної активності й зайнятості сільського населення, зменшення безробіття та зростання рівня використання ресурсів живої праці шляхом розширення сфери докладання аграрної праці – збереження діючих та створення нових робочих місць у сільській місцевості, підвищення ефективності та оплати праці в сільському господарстві й доходів сільського населення та на цій основі забезпечення сталого розвитку сільських територій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Акулов В.Г. Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник / В.Г. Акулов. – К. : «Знання», 2012. – 390 с.
2. Богиня Д.П. Основи економіки праці : навч. посіб. / Д.П. Богиня, О.А. Грішнова. – К. : Знання-Прес, 2001. – 313 с.
3. Бородіна О.М. Людський капітал на селі: наукові основи, стан, проблеми розвитку / О.М. Бородіна. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 277 с.
4. Бугуцький О.А. Демографічна ситуація та використання трудових ресурсів на селі / О.А. Бугуцький. – К. : ІАЕ УААН, 1999. – 280 с.
5. Верхоглядова Н.І. Методичні підходи до визначення поняття «трудова потенціал» / Н.І. Верхоглядова // Економічний простір. – 2011. – № 52/1. – С. 219-228.
6. Статистичний щорічник Львівської області за 2013 р. : у 2 т. – Львів : ГУСуЛО, 2013. – Т. 2. – 2012. – 275 с.
7. Гончаренко І.В. Соціально-економічний розвиток сільських територій регіону : [монографія] / І.В. Гончаренко ; НАН України, Ін-т регіон. дослід. – Львів, 2009. – 370 с.